

IS VECHTEN TEGEN STEREOTYPEN NUTTELOOS?

15 februari 2008 (OPINIE) - **Niemand wil erop betrappt worden stereotypen te hebben. Iedereen is het er mee eens dat stereotypen meer kwaad aanrichten dan goed doen in de samenleving. Nochtans is het 'zich laten leiden' door stereotypen niet zo abnormaal, als de politieke correctheid ons wil doen geloven.**

Stereotypen spelen een bepaalde rol in onze westerse cultuur en blijven daarom ook noodzakelijk voortbestaan. Daarom heeft het weinig zin ze per definitie aan te vechten. Meer in het bijzonder hoeven ook de politieke partijen zich niet blind te staren op de strijd tegen allerlei stereotypen, dit is een oninteressante politieke koers die past bij inspiratieloze en extreme partijprogramma's, maar geen betere omgang tussen verschillende groepen in de samenleving kan opleveren.

Wat zijn stereotypen eigenlijk?

In de loop van de 21ste eeuw is het zo ver gekomen dat de politieke correctheid ieder verbiedt om stereotypen te hebben, laat staan ze te verwoorden. Sociale wetenschappers en vele sociaal psychologen zijn het er met de gewone man over eens dat stereotypen slecht zijn: het zijn foute vooroordelen over bepaalde bevolkingsgroepen. Deze opvatting geeft aanleiding tot een reeks typische vragen: Heeft iedereen of hebben alleen domme, onwetende of bekrompen mensen stereotypen? Zijn stereotypen rigide of eerder flexibel? Kunnen positieve en negatieve stereotypen naast elkaar bestaan?

De meeste mensen lijken te aanvaarden dat stereotypen beschrijvingen van de wereld zijn. Foute beschrijvingen meestal, maar desalniettemin praat men alsof stereotypen 'ware' of 'valse' uitspraken over de wereld zijn. Een gevolg hiervan is de overtuiging dat we stereotypen moeten uitroeien door de foute kennis die ze bevatten te vervangen door nieuwe en correcte kennis over bepaalde groepen. Niets is minder mogelijk gebleken dan zo'n onderneming.

De vele pogingen die men in het recente verleden heeft ondernomen om op die wijze het probleem van stereotypen op te lossen, bevestigen dit: statistisch bewijzen dat niet alle Marokkanen dieven of dat niet alle vrouwen slechte chauffeurs zijn, verandert niets aan de ervaring van de mensen en aan het voortbestaan van het stereotiep. Iedereen wéét immers dat niet álle Marokkanen dieven en niet álle vrouwen slechte chauffeurs zijn. Dus, ondanks deze kennis blijven mensen toch voortdurend stereotypen gebruiken. Dat wijst ons erop dat stereotypen op een andere manier werken dan als beschrijvingen van de wereld.

Zou het niet kunnen dat stereotypen eerder te maken hebben met het overbrengen van praktische kennis—handelingskennis, praktische competenties, handelingsstrategieën—voor het omgaan met andere mensen? Ze zijn als het ware een kristallisatie van hoe in onze westerse cultuur zulke praktische kennis wordt overgeleverd. Die kristallisatie neemt de vorm aan van een beschrijving van de wereld: een uitspraak die waar of vals lijkt te zijn.

Laat ons dit verder uitwerken aan de hand van een paar herkenbare voorbeelden. Uitspraken als 'moslims zijn terroristen,' 'zwarten kunnen goed dansen,' of 'vrouwen zijn emotioneel,' beschrijven geen feiten in de wereld. We zien onmiddellijk dat het stereotypen zijn. Maar hoe zien we dat eigenlijk? Kijk, iedereen wéét dat niet elke moslim een terrorist is en niet elke vrouw emotioneel. Een opvallend kenmerk is dus alvast het volgende: ze gaan niet over "alle" moslims, zwarten of vrouwen, want dat zou van de zin een fundamenteel onware uitspraak maken. In dat geval zou het stereotype gemakkelijk te weerleggen zijn. Het zou vermoedelijk ook een minder diepe impact hebben door de evidente valsheid ervan. Het is immers een feit dat niet 'alle moslims terroristen zijn,' dat niet 'alle zwarten kunnen dansen,' en dat niet 'alle vrouwen emotioneel zijn.'

Tegelijk is het ook zo dat de uitspraak niet overeind blijft als we zeggen dat 'slechts enkelen' zo zijn: 'sommige moslims zijn terroristen,' 'sommige zwarten kunnen goed dansen' en 'sommige vrouwen zijn emotioneel'. Deze uitspraken zijn even triviaal als 'er bestaan mensen in de wereld mensen die eerlijk zijn en er bestaan in de wereld ook leugenaars' of 'er bestaan mensen die graag dansen en er bestaan stijve harken,' etc. Met andere woorden, we zien hier dat stereotypen vreemde beestjes zijn: ze zijn niet kwantificeerbaar, want dan verandert hun betekenis en zo verworden ze tot triviale waarheden of triviale valsheden. Daaruit blijkt ook duidelijk dat stereotypen ons geen beschrijvingen van de wereld aanreiken.

De eigenzinnigheid van stereotypen.

Maar hoe komt het dan dat ze lijken op beschrijvingen van de wereld? En waarom blijven ze zo hardnekkig voortbestaan? Laten we enkele veel voorkomende stereotypen in Vlaanderen onder loep nemen om dat te begrijpen: 'Oost-Europeanen zijn criminelen,' 'Marokkanen zijn dieven,' 'Hollanders zijn gierig,' 'zwarten zijn lui,' 'Antwerpenaars zijn opscheppers,' 'Gentenaars zijn progressief,' 'vrouwen zijn slechte chauffeurs,' 'mannen blijven kleine kinderen,' etc.

Wat deze stereotypen eigenlijk doen, als kristallisaties van handelingskennis, is onze handelingen op een bepaalde manier sturen. We kunnen stereotypen met andere woorden beter begrijpen als verholten instructies om bepaalde handelingen te stellen of te laten. In die zin belichamen ze dus een soort "strategieën" die ons sturen om bepaalde handelingen al dan niet uit te voeren: we mijden contact met Oost-Europeanen; velen halen liever geen Marokkaanse meid in huis; heel wat bedrijven zijn extra kieskeurig als het gaat om het aanwerven van zwarten; we leren ons niet op te winden in gesprekken met Antwerpenaars en onverschillig te staan naar hun houding;

sommigen beslissen naar Gent te verhuizen; veel mannen verkiezen zelf achter het stuur plaats te nemen in plaats van zich de hele rit nerveus te maken naast hun vrouw; vrouwen leren om niet elk spontane reactie van een man even zwaar op te nemen; etc.

Kortom, de gangbare stereotypen sturen een gevarieerdheid aan handelingen en reacties—handelingen waarvan we eigenlijk vaak illusionair denken dat het gaat om weloverwogen beslissingen op rationele gronden.

Wat opvalt is dat stereotypen niet als regels fungeren: ze bieden geen garanties op succes en je weet nooit zeker of je de juiste handeling stelde, stelt of zal stellen. Vandaar dat de rede een uiterst belangrijke rol speelt in het bijsturen van de handelingsinstructies die stereotypen zijn. Zo heb je, toen je je liet leiden door bovenvermelde stereotypen, misschien de kans gemist om een zeer bekwame en nauwgezette Marokkaanse schoonmaakster aan te werven door je stereotypen over Marokkanen; of je komt in Gent terecht en je merkt dat die stad eigenlijk niet zoveel progressiever is als andere steden in Vlaanderen; of je leert een Oost-Europeaan beter kennen en het wordt dan man of de vrouw van je leven; etc. Met andere woorden, stereotypen doen blijkbaar iets compleet anders in vergelijking met hoe regels of beschrijvingen van de wereld functioneren.

Het probleem van misleidende stereotypen.

De cultuur van de politieke correctheid spoort mensen aan om zich met man en macht te verzetten tegen stereotypen. Als het om stereotypen gaat als 'vrouwen zijn slechte chauffeurs' neemt men dat meestal met een korreltje zout. Men lijkt intuïtief te vatten dat het niet gaat om een beschrijving van de wereld. Iedereen lijkt te aanvaarden dat zulke stereotypen bestaan en circuleren. Maar stereotypen over migranten liggen in België bijzonder gevoelig. Het gevolg is dat mensen er zich tegen proberen te verzetten, maar zich achteraf soms bedrogen voelen door hun eigen verzet. Dat geeft aanleiding tot het gevaarlijke en populaire idee dat er een 'kern van waarheid' in elk stereotype zit. Misschien is het vruchtbaarder om de strijd tegen stereotypen niet te formuleren als de uitroeiing van foute kennis, dan wel als erop te wijzen dat heel wat stereotypen ons vandaag de dag niet meer helpen en niet langer goed functioneren als handelingsinstructies.

Kijk, om te kunnen werken als instructie voor de omgang met mensen, moeten stereotypen zeer contextgevoelig zijn. Wat voor de ene werkt zal niet voor de ander werken; wat vandaag helpt zal morgen niet meer helpen; wat in Europa werkt, werkt daarom niet in India; wat in Vlaanderen ervaren wordt, wordt daarom niet zo ervaren in Wallonië, etc.

Hier raken we ook de zwakke plek van stereotypen: waarom blijven bepaalde stereotypen uit vroegere tijden soms zo lang overleven? Waarom blijven ze onze handelingen vandaag ook nog sturen? Het is hier dat we de "problemen" met stereotypen moeten situeren. Het probleem met stereotypen is niet dat ze vals zijn—ze zijn noch waar noch vals—, het probleem is evenmin dat ze groepen stigmatiseren of essentialiseren—ze beschrijven helemaal geen groepen.

Stereotypen worden fundamenteel een probleem wanneer ze ons als instructies voor omgang met andere mensen op het verkeerde been zetten. Het fundamentele probleem ontstaat wanneer onze culturele stereotypen ons misleiden. Dat wil zeggen, wanneer ze niet meer optimaal werken als handelingsinstructies. In België leven er nogal wat van die stereotypen uit vervlogen tijden die de omgang met anderen eerder bemoeilijken dan dat ze ons bruikbare instructies geven om beter met elkaar te kunnen omgaan.

Het probleem is dat een reeks stereotypen, eens ze niet meer bruikbaar zijn als handelingsstrategieën een soort eigen leven lijken te gaan leiden. Neem het stereotype dat 'zwarten lui en luidruchtig zijn'. Dit stereotype is een typisch terugkerend refrein in de oude koloniale beschrijvingen van de Afrikaanse volkeren. Dat leert ons niet zo veel over die bevolking, wel iets over de ervaring van de blanke koloniale in Afrika: zij ervoeren de Afrikanen als luie en luidruchtige mensen. Het spreekt voor zich dat het ontstaan van dit Europese stereotype over zwarten meer te maken heeft met de Europese ervaring dan met de Afrikaanse realiteit. Toch blijft vandaag zo een stereotype nog bovendrijven als de beschrijving van een groep mensen. Niet omdat het Europeanen helpt bij het omgaan met Afrikanen, wel omdat het een eigen leven is gaan leiden en het als schijnbare beschrijving van Afrikanen opduikt in reisgidsen, verhalen, racistische grappen, etc.

Stereotypen in het Belgische politieke landschap

Het probleem in het huidige politieke klimaat is de vergeefse reactie om stereotypen per definitie te verketteren en er tegen te vechten. Een van de gevolgen is dat het VB zich in een comfortabele positie kon nestelen door zich te enten op de courante stereotypen over bepaalde bevolkingsgroepen. Ze doen beroep op diepgewortelde ervaringen die veel westerlingen delen. De andere politieke partijen zien vaak geen andere optie dan daartegen te vechten. Maar vechten tegen de stereotypen is vechten tegen de windmolens, namelijk tegen een alomtegenwoordige westerse ervaringen.

De strijd op die manier voeren is zinloos. Men kan ervaringen van mensen niet ontkennen. Als iemand een situatie als bedreigend ervaart dan kan men die persoon meedelen dat dat niet mag, dat zijn reactie overdreven, overbodig of kinderachtig is. Maar dat zal zijn of haar ervaring niet veranderen. Dat geldt ook in het politieke debat: statistieken over criminaliteit op tafel leggen transformeert de ervaring van onveiligheid niet. Het is redelijk kortzichtig te denken dat dergelijk feiten een ervaring, gestuurd door onder andere aloude stereotypen, zouden kunnen tegengaan.

Evenmin is het een oplossing om die stereotypen gewoon op te pikken, over te nemen, en een plaats te geven in het eigen politiek programma. Stereotypen zijn geen feiten in de wereld en moeten in de politiek ook niet die rol toebedeeld krijgen. Wel kunnen ze ons middels serieus onderzoek leiden tot feiten in de samenleving waarmee we moeten leren omgaan. Dus in plaats van verwoede pogingen te ondernemen om de ervaringen van een groot deel van de Belgische populatie te ontkennen, zou het ons verder kunnen helpen te leren diversifiëren: Welke aspecten wijzen op problemen die we nog moeten aanpakken in de Belgische samenleving? Welke stereotypen vloeien eigenlijk voort uit vervlogen tijden? Op die manier kan de moeilijkheid bij het omgaan met andere bevolkingsgroepen geleidelijk aan ontrafeld worden.

Zo bijvoorbeeld leren we uit het bestaan van de vele stereotypen over Turken en Marokkanen dat veel Belgen helemaal niet weten hoe om te gaan met die bevolkingsgroepen en vice versa. De bestaande stereotypen sporen ons niet aan om ontvankelijk en geïnteresseerd om te gaan met die groepen, maar om steeds afwachtend, terughoudend en waakzaam te zijn. Tegelijk zijn de gebruikte stereotypen natuurlijk heel herkenbaar voor de Vlamingen. Dat komt omdat ze nu eenmaal behoren tot de culturele bagage van de Europese cultuur.

Ongetwijfeld zullen ze ook nog een poosje blijven inhaken op onze ervaringen als westerlingen. Op zich is hier ook helemaal niets 'fout' mee. Het is gewoon wat stereotypen doen. We kunnen dat spijtig vinden, net zoals ik het spijtig vind dat onze cultuur inderdaad zo'n stereotypen heeft opgebouwd over andere bevolkingsgroepen. Maar die spijt heeft eerder te maken met hun inefficiëntie: als ik omga met Turken en Marokkanen, als ik op reis ga naar Turkije of Marokko, kom ik in een geheel andere wereld terecht en de stereotypen die mijn Belgische achtergrond mij overleverde, helpen mij niet. Eerder verhinderen ze mij om met mensen uit deze bevolkingsgroepenlot om te gaan en banden op te bouwen.

Meer contact met andere culturen en bepaalde groepen mensen lijkt op lange termijn bepaalde stereotypen te doen verdwijnen en nieuwe voort te brengen. Dergelijke verschuivingen stellen we ook in België vast. Stereotypen over nieuwe bevolkingsgroepen in de Belgische samenleving duiken op terwijl andere geleidelijk aan verdwijnen.

Het aantal stereotypen over Italianen bijvoorbeeld neemt af omdat we die minder nodig hebben—de groep Italianen in België is zo ingeburgerd dat er momenteel slechts een enger arsenaal aan stereotypen meer voorhanden is. Tezelfdertijd lijkt een specifiek aantal stereotypen over moslims toe te nemen, 'moslims zijn terroristen,' 'ze zijn fanatiek,' 'ze onderdrukken vrouwen,' 'ze willen zich niet aanpassen,' etc.

Een algemeen pleidooi om te vechten tegen stereotypen lijkt echter weinig duurzame impact te hebben op deze evoluties. Stereotypen geven ons een aanwijzing over hoe mensen in onze Belgische omgeving omgaan met mensen uit andere groepen. Door de stereotypen te bevechten verander je niet die omgang. Pas als de omgang tussen bevolkingsgroepen en de ervaring van elkaar verandert en verbetert zullen geleidelijk aan nieuwe handelingsinstructies en dus nieuwe stereotypen ontstaan en verspreid raken.

Sarah Claerhout, Onderzoekscentrum Vergelijkende Cultuurwetenschap, Universiteit Gent

Europe and South Asia ? Going Beyond the Stereotypes, conferentie in Gent, mei 2008. The Asia-Link DEVHAS Conference will focus on the problem of stereotyping and cultural differences, which European representatives from the political sector, the business community, the educational sector, the NGOs and the media face when cooperating with Indian representatives of these sectors, and vice versa. International academic as well as political and business experts will be invited to give lectures about their experiences with these problems. In work sessions the audience will have the opportunity to discuss the topic with some of the experts and the Asia-Link DEVHAS junior researchers and to start a process of writing strategic documents on the topic of European-South Asian stereotyping and cultural differences. Contact: [Nele.DeGersem\(at\)UGent.be](mailto:Nele.DeGersem@UGent.be). Meer info op www.cultuurwetenschap.be

Categoriën: [Cultuur](#) - [Migratie](#) - [België](#) - [Europa](#)

Auteur: Sarah Claerhout.

REAGEER

[Geef een reactie op dit bericht.](#)

MEER OPINIE EN ACHTERGROND:

- 'Molenbeek is sociaal-economisch kerkhof'
- MO*paper over ontwikkelingshulp in Afrika
- Europa stelt "officiële ontwikkelingshulp" in vraag
- 'Overheden in het Zuiden versterken om privé-kapitaal te ondersteunen'
- Burkina Faso profiteert niet mee van goudwinning
- Walter Zinzen en Kris Smet: 'De situatie in Congo is niet totaal hopeloos, maar je zou er wel wanhopig van worden'
- Holebi's kop van jut in Afrika
- Rechten gaan voor op papieren
- 'Hulp geven is een morele plicht'
- Multi-etnische harmonie in Sri Lanka?